

Balogh Tamás

„Egy reggel a postás levelet hozott”

Kosztolányi ifjúkori helykeresésének
önellentmondásai

„Félsz, hogy elfelejtenek? Írj róla verset, gyermekem, e félelemtől. Legyen a vers méla és nagyszerű tomboló, legyen kétségbeesett... de te ne légy se másik, hanem egyszerűen: DIDE, a kis Dide. A Dide – de aki a szél fújását produkálja, avagy színdarabot ír: ami nem is olyan nagy különbség.”

(Csáth Géza)

Nem kellene izgatott nyelvű elméleti idézetek mindenféle paktumokról vagy a szerző haláláról ahhoz, hogy tudjuk, az író nem mindig mond (ír) igazat. Kiváltképp akkor nem, ha magáról szól. A beérkezett alkotó gyakran misztifikálja az írói indulást, (ál)szerényen sokszor kicsinyíti szerepét benne, s úgy vall róla, mintha csak tárgya lett volna az eseményeknek, nem alakítója-formálója, mintha rajta kívüli, nagyobb erők mozgatták volna, s íróvá válása végül is nem választás, hanem egyféle eleve elrendelés eredménye volt. Vallomása, amely az „ismert ember” fiatalkorába enged bepillantást, biztos érdeklődésre számíthat, főleg ha a történetben egy vagy több másik „híresség” is szerepel. Azonban – Szerb Antal szerint is – „a legtöbb író a könyvében valahogy éppen az ellenkezője akar lenni annak, ami a valóságban. Mintha az alkotásban akarná kárpótolni magát azért, ami a valóságban elmaradt.”¹

Jól megfigyelhető mindez Kosztolányinál is. Illés Endre a kisebb íróportrék kapcsán fogalmazta meg, hogy azokat Kosztolányi „inkább magának rajzolgatta, vagy némi öncsalással egy képzeletbeli olvasónak”.² Ezekben Kosztolányi írói indulásáról nagyon hasonlóképpen írt; igaz, mindig más kapcsán. Kiss Józseffel – saját bevallása szerint – így ismerkedett meg: „Húszéves se voltam, amikor 1905-ben bemutattak *A Hét* szerkesztőjének. Egy reggel fogadott a magánlakásán. Elolvasta mindig zsebemben levő összes műveimet, melyek csak néhány költeményből álltak, s alig rúgtak többre egy-két oldalnál, aztán munkatársul szerződtetett.”³ Az már önmagában is szokatlan, hogy egy ismeretlen vidéki költőt egy fővárosi lap a megismerkedés pillanatában azonnal munkatársául szerződtet, az viszont még különösebbé teszi, hogy állítólag Vészi József, a *Budapesti Napló* főszerkesztője is ezt tette: „Húsz és egynehány éves koromban ismertem meg – írja róla Kosztolányi –, abban az időben, hogy a lélek a benyomásokra igen fogékony. Ő volt az első európai tehetség, akit láttam. Egy napon meghívtak a lapja munkatársául. [...] Mindössze annyit

¹ Szerb Antal: *Az író és életrajza*. In: Uő.: *A varázsló eltöri pálcáját*. Bp., 1961. 398–404.

² Illés Endre: *Kosztolányi Dezső*. In: Uő.: *Krétarajzok*. Bp., 1957. 94–113.

³ Kosztolányi Dezső: *Arcképvázlat Kiss Józsefről*. Pesti Hírlap, 1933. okt. 15. In: Uő.: *Egy ég alatt*. Bp., 1977. 22–26. Szerk.: Réz Pál.

hallhatott felőlem, hogy vidéki újságokban megjelent pár versem. Amerikai gyorsasággal állapodott meg velem. Íróasztalt kaptam, havi fizetést, első osztályú szabadjegyet, mellyel Fiumétől Brassóig csavaroghattam.”⁴

Fiatalkori levelezésében azonban számos hely akad, ahol ugyanekkor irigységgel vegyes gúnnyal ostromozta mind a *Budapesti Napló* körül gyülekező, mind *A Hét* köréhez tartozó költőket: „Mosolygok a hóbölyödött modern poétákon, a *Budapesti Napló* kétkrajcáros Baudelaire-ein, s óvatosan olvasgatom Kantot, kibem nagy gyönyörűségem telik” – írta Babits Mihálynak 1905. július 29-én kelt levelében,⁵ s nem sokkal később, november 2-án szintén neki panaszkodott: „Ezek az emberek, kik körülöttem élnek s cigarettaszó mellett tárgyalják a moderneket, a mai egyetemi ifjúság, [...] a kezdettől fogva ellenszenves volt előttem. [...] A fejük csupa nomenclatura, kathalogus: ők az esztetikuskok; a lelkük tele van Golgotha-álmokkal. *Hét*-frázisokkal: ők a költők. A nyomtatott betű a rontó lidércük.”⁶

Az örök rivális Ady mellett nem kímélte a barát Juhász Gyulát sem. 1906 elején Budapestről, ám hangsúlyozottan „vidéki ismeretlen író – és műfordító!”-ként írt levelében így ironizált vele: „Ön nagy ember. Meglátogatta Kiss Józsefet, és aztán – uram isten! – ódát írt róla; Ady Endre, a »modern magyarok istene«, hasonló kegybe részesült ön részéről: igazán hálátlanok lennének ezek a nagy férfiak, ha önt nem emelnék oda, ahol ők vannak”,⁷ s ugyanekkor ezt megírta Babitsnak is: „[Juhász] azok közé tartozik, kik minden húron tudnak zörögni, s egy kis nyomdafestéktől megkergülnek. A verseim jó részét ellopta, átgúrta és – főleg – elrontotta, s miután csúszás-mászással fölkúszott az Adykhöz és Kiss Józsefekhez, csodálkozást keltett azzal, mit az én írófiókomból csent.”⁸

Érdeemes megjegyezni, hogy éppen *A Hét* 1905. június 4-én megjelent számának Szerkesztői üzenetei közt olvashatjuk a *Reiner Mária Rilke verseiből* [!] jelígre adott elutasító választ: „Elég csinos fordítás, de mivel szolgált rá ez a poétanő arra a megtiszteltetésre, hogy őt a magyar literatúra bekebelezze? Ha már németből fordítunk, fordítsuk azokat a kiváló régi nagy lírikusokat, kik örök díszei a német irodalomnak: Eichendorffot, Scheddelt, Lenaut, Beck Károlyt. Azok ugyan a verssorokat mindig nagy kezdőbetűvel írják, nem úgy, mint a modern szecessziósok, de egyúttal mélyebbek, igazabbak is; nem sikkasztják el a gondolat felét, nem csuklanak meg a mondat közepén, és főleg nem adnak fel rébuszokat. Önnek egyébiránt annyi mondanivalója van, hogy nem szorult a mások interpretálására.”⁹ A szerkesztői üzenet ismeretlen címzettje mögött több okból is Kosztolányit sejtethetjük: tény, hogy ő már ekkor azon kevesek közé tartozott, akik ismerték és elismerték Rilke költészetét, s – ahogy az üzenet utolsó mondata utal rá – neki „egyébiránt annyi mondanivalója van, hogy nem szorult a mások interpretálására”, valamint ez időben már „elég csinos fordítás”-okat is tudott készíteni, melyeket – saját verseivel egyetemben – éppen ekkoriban küldözgetett szét fővárosi lapok számára. S ha valóban ő az üzenet címzettje, akkor talán ez a Rilke-gondolatokat elsikkasztó poétanőnek tartó súlyos melléfogás erősítette meg ellenszenvét és lenézését *A Héttel* szemben – ahová később – a *Budapesti Hírlap* után – végül is elszegődött.

Később sem kímélte egykori munkaadóit: Vészi és Kiss mellett a *Világ* főszerkesztőjét, Jászi Oszkárt, valamint a *Pesti Naplónál* és az *Esztendőnél* őt szerződtető Hatvany Lajost

⁴ Kosztolányi Dezső: *Vészi József*. Nyugat, 1928. jún. 1. In: *Egy ég alatt*, 30–32.

⁵ Kosztolányi Dezső: *Levelek – Naplók*. Bp., 1996. 86. S. a. r.: Réz Pál. (A továbbiakban: KDL)

⁶ KDL 89–90.

⁷ KDL 93.

⁸ KDL 95.

⁹ Idézi: Sánta Gábor: *Pályá kezdőknek* [előszó] In: *Uő.: Pályá kezdőknek*. Szeged, 2005. 5–8.

is támada az *Új Nemzedék* „Pardon...” rovatában s egyéb, szintén névtelenül megjelent cikkeiben. Tehette ezt kiváltképp azért – s ez megerősíti a cikkek szerzőségét –, mert a lap munkatársai közül ő ismert legjobban, legközelebből az említetteket. Legfőképpen persze zsidó származásuk adott erre alapot (s majd mint látni fogjuk, a sorhoz csatlakozik Bródy Sándor is), de nem kizárólagosan csak erről van szó. Amikor Kosztolányi 1908 végén az *Élet* segédszerkesztőjeként munkatársakat gyűjtött maga mellé, a lapnál dolgozó legtöbb embert „szemét”-nek nevezte, s még a szerkesztő nevét sem tudta (vagy nem akarta tudni) pontosan, pedig a *katolikus* Antal Józsefről beszélt. Az *Élet* esetében viszont a *Budapesti Napló*hoz és *A Héthez* képes más a sorrend: ott előbb ócsárolta őket, s utána lett munkatársuk, itt viszont már az odacsatlakozáskor becsmérő hangon írt róla: „Az új lap címe *Élet*. A cím rossz, a lap még rosszabb lesz. (*Tolnai Világlap + Új Idők.*) – De érdemes itt maradnom, mert megfizetnek.”¹⁰ Az elsődlegesnek tűnő anyagi érdekeken túl már ekkor, 1908-ban megnyilatkozott antiszemizmusa: egy másik, Fülep Lajosnak írt levélben az *Életet* úgy jellemzi, hogy az „valami furcsa találkozóhelye a modern és nem modern nem zsidó íróknak”, s az *Élet* szellemiségével szemben a *Nyugatot* hozta fel, amely „egy kifejezetten anti-szimbolista, józan, racionális alapon álló, metafizika- és gondolatgyűlölő zsidó pártszövetkezet. Impotens rikoltozás rekedt torokkal. A szifiliszről berekedt torokkal. Hitem szerint ők sohasem csinálják meg az irodalmi forradalmat, mert erre nemcsak az erejük hiányzik, de a hitük is, az állítani tudás bátorsága.”¹¹ Írta mindezt akkor, amikor már egy éve a *Nyugat* munkatársa. S ezért nehéz elfogadni Kiss Ferencnek – többek közt – azt a *Pardon...*-cikkek írása alól való felmentő érvelését, miszerint „Kosztolányi ekkor [1919–1921] is dolgozik a *Nyugat*nak, s logikus feltételeznünk, hogy óvakodott azokat bántani, akikhez eszmei szálak fűzték.”¹²

Fentiek után talán nem meglepő, hogy bár tisztelte s mindig nagybecsüléssel nyilatkozott róla, korántsem volt baráti viszonyban – az egyébként zsidó származású – Osvát Ernővel, akinek Kosztolányi még a nevét is – feltehetően dzsentroid sznobizmusból – többször rosszul, Osváthnak írta.¹³ Fentiek után viszont azon sem csodálkozhatunk, hogy visszaemlékezésében az Osváttal való megismerkedése is kísértetiesen hasonlít a Kiss Józseffel és a Vészi Józseffel történt első találkozásra: „Budapesten mindössze pár hónapja lehettem, tizenkilenc éves voltam, s egy ódon, ferencvárosi bérházban laktam, ahol csak a házmester ismert. Vidéki újságokba írogattam verseket ritkán. Egy reggel a postás levelet hozott, melyben O. E. megkért, keressem fel őt délután ötkor, a Bristol-kávéházban. Vajon honnan tudta meg lakáscímem, a ház, emelet és ajtó pontos számát?

Sohase láttam őt addig. A kávéházban sok száz ember közt ült fekete márványasztalnál, fekete haja volt, fekete szeme, feketekávé állt előtte, s szokása szerint fekete süteményt is hozott magával, melynek ízét a fekete mák adja meg, a fekete fűszer, melyet csak finom ínyek kedvelnek. Biztosan feléje indultam. Vajon honnan tudtam meg, hogy ő az?

Ezen a délutánon kikérdezett, mint vádlottat az ügyész, mint pap a gyónót, mint fiút az apa, s aztán a *Figyelő*ben, mely a *Nyugat* előfutárja, megjelent három szonettetem, a *Fasti*, a karácsonyról, húsvétról és pünkösdről.”¹⁴

¹⁰ KDL 166.

¹¹ KDL 164–165. – Kiemelés tőlem: B. T.

¹² Kiss Ferenc: *Az érett Kosztolányi*. Bp., 1979. 89.

¹³ Lásd pl.: KDL 170., 187., 193.

¹⁴ Kosztolányi Dezső: O. E. *Nyugat*, 1923. jún. 16. 855–856. In: *Egy ég alatt*, 162–165.

Akár az előzőekben, Kosztolányi itt is arról beszél, hogy őt, aki vidéki újságokba írogatott verseket, egyszer csak felkereste egy jó nevű fővárosi irodalmi lap hírneves szerkesztője, igaz: levélben, hogy legyen lapjának munkatársa. Önmagában még igaz történet is lehetne, ha nem ismernénk a rokon példákat, és még inkább, ha nem ismernénk azt a levelet, amelyet Csáth Géza – pontosabban akkor még Brenner József – 1905 márciusának elején írt Budapestről az akkor Bécsben tanuló Kosztolányinak. Az eddig publikálatlan, fekete tintával írt autográfot érdemes teljes terjedelmében közölni:¹⁵

Kedves öreg barátom!

A következő rettenetes dolgokat kérem tőled:

A Polygnosotról szóló egyetemi pályázat márc. 31-én záródik le. 20 áig gyűjtöm az adatokat, s akkor 9 nap alatt megírom.

Kérlek hát, amennyire teheted és szabad tenned egyéniséged részleges öngyilkossága nélkül, valamilyen könyvtárban nézz utána ennek a bácsinak a köv. könyvekben:

Perrot de Chipier

Historie de l'art Grieece V. kötet

M. Paul Girard

Peinture antique.

Valami kivonatot, rövidet, de minden lényegest magába foglalót, azután haladéktalanul küldj maximum 18 áig. Mert az anyagomat 18-20 án fogom rendezni.

– Kérlek továbbá, hogy légy türelemmel, míg a Jövendőket küldhetem, semmi kiváló, sőt most érdekes nincs benne. Nem tudom, ismered-e a Figyelő című folyóiratot, a legmagasabb nívón áll az irodalmi folyóiratok között, egészen a Magyar Géniusz szellemében szerkesztve. Szerk: Osvát Ernő, Sajó ucca 8/a. Jó lenne, ha ennél próbálkoznál. Addig is, hogy ne und magad, küldök neked egy számot belőle.

Tudósítalak továbbá, hogy a fináncok nem vesztették el a szímatot, ki kellett szórnom a 4 korona 20 fillért, melyről itt küldöm mintául az egyik nyugtát. Jó stílusban tartott kis munka!!

A héten otthon voltam. És megnéztem 3 szor a János vitézt, miután előzőleg Budapesten Fedáktól láttam. Ilyen magyar muzsikát Erkel óta senki se komponált. Ha te lejössz húsvétre, majd megnézzük együtt itt Pesten – ha adják még – (most 122 szer megy.)

Az operettünk ügye nem mondható haladó állapotúnak. Az öreg nem dolgozik abszolote!!

Írj már, fiam, mert én abbahagyom.

*Öllek
József*

A levél nagyon fontos dokumentum, magánéleti utalásai mellett számos irodalomtörténeti adalék olvasható ki belőle. Elsősorban Csáth Géza életének és néhány munkájának megértéséhez szolgál adatokkal, másrészt viszont – az utalásokat felfejtve – másodlagos jelentést nyer, s immár inkább a Kosztolányi-életrajzhoz nyújt információkat. Ráadásul mivel ez az 1905-ös év egyetlen Kosztolányihoz írott Csáth-levele, érdemes minden utalását megvizsgálni.

Keltezését pusztán a szövegből megállapítani nem lehet. Annyit azonban elárul, hogy 1905-ben írta Csáth (hiszen a *Figyelő* csak ebben az évben jelent meg), s annak is elején, hiszen egy új lapra hívta fel a Kosztolányi figyelmét. A húsvétot jövő időben említette, ez április 23-ra esett az évben, és az egyetemi pályázathoz való anyagok elküldését március 18-ig kérte Kosztolányitól. A levél tehát mindenképpen ennél korábban íródott. A belső

¹⁵ A levél az MTA Könyvtárának Kézirattárában őrzött Kosztolányi-hagyatékban található, jelzete: Ms 4622/121. A levél helyesírását és központozását a maihoz igazítottam, megőrizve azonban a fiatal Csáth írásmódjának jellegzetességeit: B. T.

utalások 1905 januárja és március 18. közötti intervallumot sugallnak. A további pontosításhoz külső forrásokat kell segítségül hívní: Csáth a *János vitéz*ről írt, mégpedig két vonatkozásban is: a héten otthon volt, és ott háromszor látta az operettet, amely ugyanakkor a fővárosban 112. alkalommal ment. Nos, a darabot Szabadkán 1904. március 4-én – szombaton – mutatták be (a főpróba 3-án volt), s az ezt követő négy napon (márc. 5–8.) is adták, március 24-én már tizedszer ment; és – ez a helyi viszonylatokhoz képest sikert jelentett – ebben az évben összesen huszonhatszor láthatta Szabadkán a közönség.¹⁶ A budapesti előadások a Király Színházban voltak, de hogy pontosan mikor játszották 122-edszer, arra egyelőre nincs adatunk. Az azonban támpontul szolgálhat, hogy február 28-án volt a 113. előadás, április 1-jén pedig a jubileumi 150. A két dátum közötti előadásszámból (37) látható, hogy márciusban mindennap játszották a darabot, néha egy napon kétszer is, s duplázni általában hétvégén szoktak; így – némi számolgatás után – a 122. előadás március 7. és 10. között lehetett. Látható, a két adat összevág, így a levél valószínűsíthető keltezési dátuma 1905. március 8–10. körüli.

Kosztolányi ekkor a bécsi egyetem hallgatója volt. Rokonaitól, barátaitól elszakítva élt, egyetlen kapcsolattartási lehetősége a levelezés volt. 1904 őszén még napi híradásra (!) kérte unokaöccsét: „Kérlek, írd sokat (a naponta küldött újságok szélére is)”, később, 1905 elején – az otthon töltött ünnepek után – már „beírta” a hetenkénti tájékoztatással: „Nincs egy jó emberem, akivel szót válthassak. [...] Írd minden héten legalább egy levelet. Ezt tartsd be mindég, íme, rimánkodva kérek, mert beteg, nagyon ideges vagyok”, nem sokkal később pontosította is kérését: „Még egyszer kérek tehát, legalább minden héten írd nekem; ha másról nem, irodalmi olvasmányaidról és az operetről. Vagy az egyetemi életről, az ismerőseimről és a barátaimról.”¹⁷ Csáth leveleit sajnos nem ismerjük, megsemmisültek, elvesztek vagy lappanganak valahol, viszont Kosztolányi sok válaszleveléből valószínűsíthetjük, hogy Csáth eleget tett a kérésnek, s gyakran írt – mint a fenti levélből láthatjuk, többek között irodalmi olvasmányairól (*Figyelő*) is.

De nem csak arról. Egy készülő pályamunkához kérte Kosztolányi segítségét. A Polignotos-dolgozatról eddig is tudott az irodalomtörténet: „Vannak Csáth-művek, amelyek létezéséről tudunk, de egyetlen, általunk elérhető könyvtárban sem találtuk meg őket [...] Csáth jegyzeteiből tudjuk, hogy *Polygnótos festészete* címmel terjedelmes tanulmányt nyújtott be egy egyetemi pályázatra, hagyatékából azonban nem került elő ennek fogalmazványa”,¹⁸ közölte az első jelentős Csáth-cikkgyűjtemény jegyzeteiben Dér Zoltán, Csáth bibliográfiájába pedig szintén bekerült a tétel: „Ifj. Brenner József: *Polygnótos festészete*. [Egyetemi pályamű, 1904 októberében].”¹⁹ Sajnos azonban a bibliográfia összeállítójától nem kapunk felvilágosítást, mit jelentenek s hol találhatóak Csáth emlegetett jegyzetei, s így azt sem tudjuk, milyen segítséggel végezte a datálást. Csáth levele többről és másról árulkodik: 1905 elején írta a dolgozatot, amelyet bár még mindig nem ismerünk, de legalább keletkezéstörténetébe bepillantást nyertünk.

Csáth nyugodtan kérhette unokatestvére segítségét, s nemcsak a szoros kapcsolat miatt, hanem a segítség kölcsönös volta miatt is. Kosztolányi leveleiből tudjuk, hogy többször kérte ismerőseit, barátait, rokonait, így Csáthot is, valamely könyv, tankönyv beszerzésére

¹⁶ Gerold László: *Száz év színház. Dráma és színjátszás Szabadkán a XIX. században. (1916–1918)* Újvidék, 1990. 209. – A keltezés hozzávetőleges megállapításában ezúton is köszönöm a segítséget Csiszár Mirellának, Rajnai Editnek és Gerold Lászlónak.

¹⁷ KDL 47, 73., ill. 74.

¹⁸ Dér Zoltán: *Jegyzet*. In: Csáth Géza: *Ismeretlen házbán. II. Kritikák, tanulmányok, cikkek*. Újvidék, 1977. 666. Szerk.: D. Z.

¹⁹ Dér Zoltán: *Csáth Géza-bibliográfia*. Újvidék, 1977. 118.

(1905. február 1-jén is őt kérte: „Esedezem, járd be az összes antikváriumokat, s hajhászd föl *Heinrich Gusztávnak német nyelvű irodalomtörténetét*”, melyet „csak Budapesten lehet beszerezni”²⁰), sőt máskor a fentivel szinte helyzetben kérte Csáth segítségét: „Az egyetem 100 koronás pályázatát hirdetett egy Deák-ódára, melynek határideje a közeli pár napok egyikén van. Minthogy a pesti könyvtárak egyikében *since már Deákról* szóló munka, sürgősen kérlek, túrjátok föl az összes szabadkai könyvtárakat (közkönyvtár, casino, ifjúsági, tanári könyvtárak), s egy kalauz által kézbesítsétek nekem a könyveket.”²¹ Ez a pályamű végül is elkészült, s Kosztolányi beadta, Csáth tehát valószínűleg teljesítette a kérést.²²

A Polignotos-dolgozat ügye után Csáth bocsánatot kér, amiért késik a *Jövendők* küldése. A Bécsben tartózkodó Kosztolányi unokaöccsét bízta meg, hogy Bródy Sándor lapját rendszeresen küldje meg neki – de nem csak az irodalmi tájokozódás miatt. A *Jövendő* 1904. október 9-i száma közölte Baudelaire *A macska* című versét, Kosztolányi fordításában – azonban a *fordító nevének feltüntetése nélkül*. (A *Jövendő* megkeresését vélhetően Csáth ajánlotta unokabátyjának: ekkor ő már ismerte és becsülte a lapot és szerkesztőjét – oda küldte be első komolyabb irodalmi próbálkozásainak egyikét, a gimnáziumi önképzőköri írott *A kályha* című novellát, melyre Bródy postafordultával azt válaszolta, hogy a novella „ritka egyszerűséggel van megírva, formában, kifejezésben meglepő, a tárgy azonban szegényes. Más ilyen kicsiny genreképet kérek, azt hiszem, jót, sőt föltűnőt kapok öntől. Küldjön és írja meg, mi az életpályája, kora.”²³ – De Kosztolányi szerezhette máshonnan is az ösztönzést: a budapesti egyetemen 1903 októberében ismerkedett meg – többek között – Oláh Gáborral, akinek költeményeit éppen a *Jövendő* közölte már ekkor.²⁴) A közlés után írta Csáthnak: „A *Jövendő* közlése megörvendeztetett, de egyúttal dühbe is hozott, hogy a nevémet mellőzték, s egyszerűen anonime adták közlé”, és azonnali intézkedésre kérte unokaöccsét: „Tanácsold, hogy a jövő szám helyreigazításai vagy legalább szerkesztői izenetei között feltétlenül említsék meg a nevémet, s lehetőleg dicsérjenek is meg”, különben pert indít, máskor dühösen fakadt ki: „A *Jövendő* ügye végig bosszant. Nem méltó a nevem beléje, és a munkám – igen?? Ki látott ilyen logikát??”²⁵ Ugyanakkor – a közlés után több mint egy hónappal, november 20-án – Babitsnak is felemlgette sérelmét: „A *Jövendő* gyalázatosan megrontotta műfordításomat egy buta szócserevel, s eltolvajolta a versemet. Legyen boldog vele!”²⁶ itt azonban már nem a névelhagyás, hanem – költőtársnak írja a levelet! – egy szócsere a panasz elsődleges oka. A vers valóban fontos lehetett neki, hiszen felvette műfordításainak első gyűjteményes kötetébe (*Modern költők*, 1914), viszont hogy mi lehetett a szócsere, nem tudhatjuk, mert időközben Kosztolányi teljesen átdolgozta a verset (s elhagyta a vers második részét, amely egyébként egy másik, azonos című Baudelaire-vers második része), sőt, hogy a fordítás sorsa még csavarosabb legyen, a *Modern költők* háromkötetesre bővített kiadásába szintén felvette a verset, melyet ismét jelentősen átdolgozott, „visszailllesztve” az ugyancsak átdolgozott második részt.²⁷ (A helyzetet tovább bonyolítja, hogy Csáth már a *Jövendő*-közlés előtt egy hónappal idézte a verset

²⁰ KDL 76.

²¹ KDL 15.

²² KDL 18.

²³ Bródy Sándor *levele Csáth Gézának*, Budapest, 1904. jan. 12. Idézi: Dér Zoltán: *Utószó*. In.: Csáth Géza: *Ismeretlen házában*, II. 621.

²⁴ KDL 17.

²⁵ KDL 48., ill. 49.

²⁶ KDL 59.

a *Bácskai Hírlapban* megjelent *Dekadencia* című cikkében, egészen más szövegváltozattal, s alatta hanyagul odavetve, hogy „Kosztolányi fordítása”, mintha már mindenki ismerné ezt a nevet.²⁸ S, korábbi jegyzetek híján, így lesz teljesen érthető Csáth – a mottóban már idézett – levelének azon utalása, mely szerint: „iszonyúan meg valék lepelve, s örültem, mikor olvasom a jeles lapot (nagy kényelmemben), látva a *macskát* a te fordításodban, melynek, még mikor egy szavát se olvastam, a beosztásáról és egyebekről láttam, hogy a te fordításod. Miért nincs neved; hogyan történt, micsoda disznóság ezt meg nem írni, ki vitte el a fordításodat? Ha valaki lopta a szerzőséget, könnyű léssen igazolni a B[ácskai]. H[írlap]. megfelelő számával.”²⁹ – Az átdolgozássorozat kronologikus olvasata egyébként újabb adalék Kosztolányi nyelvszemléletének változására: az időrendben középső, s az 1914-es kötetbe került változat a szecesszió jegyében fogant: Kosztolányi jelzőket szűrt be és halmozott ezáltal, amelyeket később – immár a nyelvi purizmus jelszavával – rendre elhagyott.) Az ígért per végül is elmaradt; azonban Kosztolányi máshogy vett elégtételt: Bródy 1905. július 4-én Semmering mellett, Schottwiesben öngyilkosságot kísérelt meg, de túlélte. Kosztolányi pár nap múlva a *Bácskai Hírlap* egy névtelen cikkében mégis cinikus nekrológban búcsúztatta: „Szomorú nekrológ ez. Az, akiről szól, most még él. Az orvosa, akivel az imént beszéltem, azt mondja, hogy egészen jól érzi magát, s valószínűleg felgyógyul. S mi mégis, határtalan fájdalommal tovább búsongunk, és rójuk tovább a nekrológot. [...] Ez aztán az istencsapás, a mi gyönyörűen sudárba szökkenő modern magyar irodalmunkra. Az ifjú nemzedék bálványa ledőlt. Az új irodalom atyamestere nem ír többé. Sírhat Magyarország.”³⁰ (Később, mivel Bródy túlélte az öngyilkossági kísérletet és adott még ki könyveket, Kosztolányi még egyszer írt róla, azonban már egy objektív hangú kritikát.³¹)

A fináncok ügyét éppen az előző bekezdésben említett *Jövendők* elmaradt küldésére vonatkozó ígérete juttatta Csáth eszébe. 1904 ősze óta húzódott az ügy: „A rendőrség ma megidézett – panasolta akkor Kosztolányi –, kérdőre vont, kitől kapom a lapokat, s elem tette a lefoglaltakat [...] Be kellett vallanom az igazságot, mert a komoly ügy fonalait nem tanácsos tovább is bonyolítani. Büntetést fogsz fizetni.”³² Az 1905-ös levélből kiderül: Csáth valóban megfizette a büntetést.

Ezután Csáth a *János vitéz* előadását dicsérte, s hívta Kosztolányit, nézzék meg együtt. (S ezzel az ifjú Csáth Géza művészeti munkásságának mindhárom ágát megszólaltatta levelében: a festő Polignotost, az irodalmár Osvátot, a zenész-zenekritikus Kacsóh Pongrácot említette benne.) A daljátékot, melynek szövegét Petőfi Sándor verses elbeszélése nyomán Bakonyi Károly írta, s a versek Heltai Jenő szerzeményei, 1904. november 18-án mutatták be a Király Színházban, ahol „százhatvanötzör játszották megszakítás nélkül [...] teltház előtt, amire a magyar színházi életben még nem volt példa. Öt hónap alatt kétszázezren

²⁷ Charles Baudelaire: *A macska*. Jövendő, 1904. okt. 9. 36. ≠ In: Kosztolányi Dezső: *Modern költők. Külföldi antológia*. Bp., 1914. 129. ≠ In: K. D.: *Modern költők. Külföldi antológia a költők arcképével*. Tetemesen bővített második kiadás. I. Franciák. 72. = Kosztolányi Dezső: *Idegen költők*. Bp., 1988. I. 509. Szerk.: Réz Pál.

²⁸ József [Csáth Géza]: *Dekadencia*. Bácskai Hírlap, 1904. szept. 4. 7–8. In: U. ő.: *Rejtelmek labirintusában. Összegyűjtött esszék, tanulmányok, újságcikkek*. Bp., 1995. 90–91. Szerk.: Szajbély Mihály.

²⁹ Csáth Géza levele Kosztolányi Dezsőnek, Budapest, 1904. okt. 9. K.: Dér Zoltán: *A testvéri felelősség dokumentumai. Kísérletek Csáth Géza megmentésére*. Üzenet, 1975. febr.-márc. 160–190. = Uő.: *Ikercsillagok*. Újvidék, 1980. 123–165.

³⁰ [Kosztolányi Dezső:] *Heti levél*. Bácskai Hírlap, 1905. júl. 9. In: *Egy ég alatt*, 50–52.

³¹ Kosztolányi Dezső: *Imre herceg. Bródy Sándor novellái*. A Hét, 1912. jún. 2. In: *Egy ég alatt*, 52–54.

³² KDL 54.

látták az előadásokat, mialatt a zenés játék szövegeiből egymillió, a kottáiból pedig félmillió fogyott el, és néhány hónapon belül huszonkilenc vidéki színház vette meg a darab előadási jogát.”³³ A siker főképpen két ember nevéhez köthető: a zeneszerző Kacsóh Pongrác volt, a címszereplő pedig az itt országos hírévé vált Fedák Sári. Csáthra valóban nagy hatást tett a darab, mert nem sokkal később a levélben megfogalmazottakat – megnyitva ezzel zenés színházi kritikáinak termékeny és jelentékeny sorát – cikkben is megfogalmazta: „Ma volt a 150. előadása a *János vitéznek*. Rekord. [...] Végre egy operettíró, akinek saját gondolatai vannak, s aki nemcsak tanulta, hanem tudja is, hogy mi a magyar stílus. [...] mert igen, egy egyéniség is van végre megint a magyar muzsikások között; s az egyéniséget többre kell becsülnünk minden más tulajdonságnál.”³⁴

Kosztolányi erről a darabról nem írt, viszont alkotóinak pályáját nyomon követte. Egy évvel később a szövegíró Bakonyi következő darabjáról, a *Rákóczi*ról cikkezett: „számoltunk az operett szükségszerű stilizáló modorával, s csak elfogadható szöveget reméltünk. Bakonyi Károly Rákóczi-darabja azonban sablonos, kínosan vergődő drámaiatlan fércmű. Nagyon megéreztem, hogy a *János vitéz* szövegírója mellett nem állt Petőfi Sándor. Ez a szöveg nem él, s most, hogy végighallgattuk, egyetlenegy erősebb benyomást sem hoztunk haza magunkkal. [...] A *Rákóczi* zenéje más lapra tartozik. Kacsóh Pongrác méreteit és zenei jelentőségét ismerjük. Az operett léha világába ő csempészte be először a komolyabb, festő zenét, az egész darabon át uralkodó melódiák kiszélesítését, a visszatérő motívumok variálását s a zenei kontrasztokat.”³⁵ Egy későbbi Kacsóh-darab (Israel Zangwill–Hajó Sándor–Kacsóh Pongrác: *Mary Ann*) kapcsán is a *János vitéz* jutott eszébe: „nem lett volna szabad róla beszélnünk, és most sem lenne szabad, de a foyer-ban mégis mindenütt erről folyt a szó. Kacsóh Pongrác szabadulni szeretne az első végzetes siker terhétől, és nem tud, hiába menekül a nagyobb stílusú drámai zenéhez, és hiába próbálkozik európaibb, internacionális muzsikával. [...] És a kíváncsi közönség csillogó szemekkel jár el a premierekre, és nézi Kacsóh Pongrácot, akit egyszer annyira szerettek a boldog istenek, hogy soha ki nem heverhető sikert hoztak a fejére. Ezúttal már másodszor vetette tengerbe Polükratész gyűrűjét. A forró premieresték lázában azonban újra megnő a múlt tapsos emléke. A kritika az elismerés aranytálcáján nyújtja vissza a végzetes gyűrűt – a *János vitéz* szerzőjének.”³⁶ Fedák Sárirol csupán tíz év múlva írt: akkor a színésznő pályáját elemelve jegyezte meg, hogy Fedák „magyar volta pedig a sok amerikai, holland, francia, német szerep után csak új fűszer. Hogy mégis mennyire magyar, igazolja azt, hogy a *János vitéz*ben aratja egyik elhatározó sikerét. [...] Fedák Sárinak azonban csakhamar szűk lesz az operettszínpad. Egy igazi színésznő lakozik benne, ki az operettben is játszik, mindekelőtt játszik.”³⁷ Ezekből a személyes élmények helyett inkább zszurnaliszta tapasztalatokra épülő cikkekből azonban nem olvasható ki, hogy Kosztolányi valaha is látta volna a *Jánost vitézt*, és éppen hogy nem árulkodó a *Nyilatkozatok Fedák Sáriról* körkérdésre adott szűkszavú válasza sem: „Fedák Sári ma és mindig csodagyermek. Bátor tehetsége és hatalmas vásottsága vele együtt nőtt és nő, mint egy csodaköntös.”³⁸

³³ *Magyar Színháztörténet II. 1873–1920*. Bp., 2001. 614. Főszerk.: Székely György. Szerk.: Gajdó Tamás.

³⁴ (József) [Csáth Géza]: *A János vitézről*. Budapesti Hírlap, 1905. ápr. 2. 7. In: Uő.: *A muzsika mesekertje. Összegyűjtött írások a zenéről*. Bp., 2000. 47–48. Szerk.: Szajbély Mihály.

³⁵ Kosztolányi Dezső: *Rákóczi*. Budapesti Napló, 1906. november 21. In: Uő.: *Színházi esték*. Bp., 1978. I. 648–650. Szerk.: Réz Pál.

³⁶ Kosztolányi Dezső: *Mary-Ann*. A Hét, 1908. dec. 13. In: *Színházi esték*, I. 455–456.

³⁷ Kosztolányi Dezső: *Fedák Sári útja*. Színház és Divat, 1916. nov. 12. In: *Színházi esték*, II. 343–345.

³⁸ *Nyilatkozatok Fedák Sáriról*. Színházi Élet, 1916. ápr. 23. – ápr. 30. 21.

Ezt követően Csáth még egy témát pendített meg: a közös operett ügyüket, melynek zenéjét Csáth, szövegét Kosztolányi írta volna. Már korábban, szabadkai diákéveik alatt is tervezgettek közösen egy opera megírását,³⁹ később, 1905 elején az operettből valamennyi biztosan elkészült, mert Kosztolányi Bécsből verseket küldött hozzá,⁴⁰ s egy évtized múlva, 1916-ban Csáth Gézában ismét felmerült az ötlet,⁴¹ de az operett mindig csak terv maradt, s a közös darab soha nem készült el.

Mindezek mellett Csáth egy „mellékes” megjegyzésében felhívta a *Figyelőre* és Osvátra Kosztolányi figyelmét. A *Figyelőt* Osvát Ernő 1905 januárjában indította, s a havonként jelentkező irodalmi lap tizenegy számot ért meg. Csáth a lap szellemiségét „természetesen” a korábban (1902–1903) megjelenő *Magyar Génius*széhoz hasonlítja: Osvát szerkesztette azt is. A két lap szerzőgárdája ezért részben azonos. Osváttal tartottak régi szerzői közül többen (pl. Cholnoky Viktor, Fenyő Miksa, Kaffka Margit, Kovács Jenő, Krúdy Gyula), de az „osváti” szerkesztési elv miatt feltűntek „ismeretlen” újak is, köztük Bíró Lajos, Hatvany Lajos, vagy éppen Kosztolányi Dezső. Szerzői között voltak a lapban többször publikálók (pl. Fenyő, Szini Gyula, Elek Artur), és „alkalmi” megjelenők is (pl. Gulyás Pál, Tóth Wanda). Talán legnagyobb vállalása – és így legfontosabb későbbi hatása – abban állt, hogy az első nagy Ady-versek fóruma lett; itt jelent meg a *Harc a Nagyúrral* és a *Gare de l’Esten*.

Hogy Csáth számára, bár ő maga nem publikált benne, valóban fontos lehetett a *Figyelő*, s így a modern irodalom, azt mi sem bizonyítja jobban, hogy nemcsak a lap indulására hívta fel – egyelőre „csak” – unokatestvére figyelmét, hanem Adyhoz hasonlóan azonnali visszajelzést adta a lap megszűntének is: „Az adat, amely a XX. század elejének árva Magyarországot az utókor számára jellemezni fogja, egy és más oldalról a következő: a *Figyelő*, tehát az egyetlen igazán komoly irodalmi alapokon nyugvó vállalkozás, mely a nemes művészetet és a finom kritikát akarta valahogyan megkedveltetni az újságolvasó magyar közönséggel... részvéltenség miatt megszűnt. [...] A *Figyelő* eltévesztette a dolgot. Ez a lap egy anakronizmus volt, de a jövőből – mint a következőkények élénken bizonyították.”⁴²

Csáth nemcsak remek megfigyelőnek bizonyult – hiszen az adott pillanatban a lap megszűnésében meglátta ugyanazt az okot, amit később a visszaemlékezők igazoltak –, hanem nagyszerű jósnak is: megjövendölte, hogy a *Figyelőnek* igazán a jövőben lesz hatása. Hiszen – Fenyő Miksa szerint is – „a *Figyelő* világa nem tűnt el nyomtalanul; az írók fölfigyeltek s pedig nemcsak a velünk egykorúak, hanem régi fémmelzett írók is – ki barátságosan, ki gáncsolón –, az olvasó közönség nem vett róla tudomást.”⁴³ Talán azért, mert „ezt a folyóiratot – be nem vallottan – az íróknak csináltuk, előfizetőkre csak félve mertünk gondolni. Azt akartuk, hogy Ignóus észrevegye, meg Ambrus Zoltán, Gárdonyi Géza, Bródy Sándor, nyilván mások is. S azt akartuk, hogy az írók észrevegyék, hogy most indul a pályáján: Ady Endre, Bíró Lajos, Cholnoky Viktor, Szini Gyula, Kaffka Margit, Kemény Simon, Révész Béla.”⁴⁴ Így a rövid életű és közönségsikerrel, széles olvasóbázissal nem dicsekedhető lap igazi hatása abban állt, hogy „a leendő »nagy nemzedék« tagjai

³⁹ Vö.: Dér Zoltán: [Jegyzet az *Altatódal* című vershez] In: Kosztolányi Dezső: *Mostoha és egyéb kiadatlan művek*. Újvidék, 1965. 151.

⁴⁰ KDL 74–75.

⁴¹ Vö.: Csáth Géza levele Kosztolányi Dezsőnek, Földes, 1916. júl. 12. In: Dér Zoltán: *A testvéri felelősség dokumentumai*.

⁴² Csáth Géza: *Egy kultúrtörténeti adat*. Bácskai Hírlap, 1905. dec. 29. 3. In: *Rejtelmek labirintusában*, 97–98. – Ady Endre cikke: *A Figyelő – utolsó száma*. Budapesti Napló, 1905. dec. 24.

⁴³ Fenyő Miksa: *Feljegyzések és levelek a Nyugatról*. Bp., 1975. 71. S. a. r. Vezér Erzsébet.

⁴⁴ Fenyő Miksa: *Önéletrajzom*. München, 1967. 552.

már tisztábban látják önmagukat, valóban kezdenek nemzedékké szerveződni. Fejlődésük mérhető alkotásaikon, arculatuk kezd kirajzolódni⁴⁵, mert a *Figyelő* „olyan folyóirat volt, amelyből valamelyest képet lehetett alkotni az ifjúság törekvéseiről. Munkatársai csaknem mind olyanok voltak, akik pár évvel később a *Nyugat* körének legjavához tartoztak, s már akkor is túl voltak a kezdő éveken. [...] Gyökeret verni nem tudott, a benne megszólaló írók még sokkal kevésbé voltak ismertek, semhogy a népszerű nevek igézete alatt álló közönséget vonzhatták volna, de annyit máris bebizonyított a folyóirat, hogy indulóban van egy ifjú nemzedék, mely a tehetség jogán kér szót az irodalomban.”⁴⁶ A *Figyelő* írói, költői három év múlva Osvát következő lapjánál, a *Nyugat*ban találkoztak, s ott már valóban meg tudták mutatni valós hatásukat, mind a kortársak, mind az irodalmi utókor számára. És Kosztolányi – bár nem szerepel Fenyő Miksa idézett névsorában – köztük volt. Csakhogy ő kerülő úton jutott oda, s esetében vélhetően nem a generációs összetartás volt a szereplés oka.

A levélből tudjuk, hogy Csáth 1905 márciusában küldött mutatványnak egy számot a lap addig megjelent három száma közül. Talán éppen az elsőt, amelyben Osvát lapindító programcikkében ezt írta: „Az örökkévaló dolgok kívül csak múló dolgok érnek valamit. S az ambíció, ez a kapkodás az örökkévalóság után szintén múló dolog. Különösen a mi irodalmunkban. Az ideálok a halottaknál is gyorsabban lovagolnak. A komolyság az ifjúkori mesék közé került. A tollakat nagyon is hamar fogja el a »minden mindegy« blazírtága. A kivételeket én tiszteltem a legjobban. És ezek a meghatóan büszke tollak lesznek a vezetői irodalmi ifjúságunknak. Már ma lehetne példákat felhozni.”⁴⁷ Ez imponálhatott Kosztolányinak, aki – fiatal, induló költőként – az irodalmi ifjúságot büszke tollal vezető kivétel példáját magára (is) érthette. Mindez persze csak feltételezés, az viszont tény, hogy *miután* márciusban Csáth levélben hívta fel figyelmét a lapra, Kosztolányi megfogadta a tanácsot, s verssel jelentkezett Osvátnál. Így jelent meg a *Figyelő* októberi számában Kosztolányi egyetlen közleménye, a három szonettből (*Karácsony; Húsvét; Pünkösöd*) álló *Fasti*. A korai versek közül sem kiugró színvonalú költemény önértékét maga Kosztolányi sem tartotta sokra: bár még beszerkesztette az első verseskötet (*Négy fal között*, 1907) *Pasztellek* ciklusába, később már kihagyta a valójában erősen válogatott (és új) verseket (is) közlő *Összegyűjtött költeményeiből* (1935) gyűjteményből. A *Fasti* valódi – az egész életműre kiható – következményei nem is önértékében, hanem éppen a megjelenés helyében vannak.

A *Figyelő* utolsó előtti, 1905 októberében megjelent számában többek közt Szini Gyula a kritikáról, Fenyő Miksa a magyar regényekről, valamint Jókai emlékezetéről írott cikke olvasható, Szilágyi Géza az ifjú Verlaine-ről, egy névtelen szerző pedig Nietzsche-ről és Wagnerről értekezik. Novellával Krúdy és Révész Béla, verssel – Kosztolányi mellett – Szilágyi Géza van jelen. Ez eddig – mondhatnánk – egy „átlagos” lapszám tartalma is lehetne. Van azonban két közlemény, amely valóban irodalomtörténeti jelentőségűvé emeli éppen ezt az októberi számot.

Szerzői tiszteletpéldányként mindenféleképpen ismernie kellett az egész lapszámot, s így látnia kellett benne Ady Endre az elmaradott magyarságot, illetve magyar elmaradottságot ostorozó cikkét, a *Moriturit*, amelyben az elhíresült „Komp-ország” kifejezést leírta. (A cikk később – némi kiegészítéssel – az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* első része lett.)

⁴⁵ Fráter Zoltán: *Osvát Ernő élete és halála*. Bp., 1987. 72.

⁴⁶ Schöpflin Aladár: *A magyar irodalom története a XX. században*. Bp., 1937. 107–108.

⁴⁷ Osvát Ernő: *Motívumok*. *Figyelő*, 1905. jan. 1. In: Uő.: *Az elégedetlenség könyvéből. Összegyűjtött írások*. Bp., 1995. 90–92.

Kosztolányi ekkor már biztosan ismerte Ady nevét, a Négyesy-szemináriumon egyik társuk, Mohácsi Jenő lelkes híve volt már Adynak.⁴⁸ Ezért írta a Bécsből hazatérő Kosztolányi Babitsnak 1905 júliusában, ottani élményeit összefoglalva: „Hányódtam, kop-tam, színtelenedtem Bécsben. [...] A múzsám a múltakon kérődzött, de azért elég sokat írtam. Ezenkívül magyar lettem, keserves, javíthatatlanul, butául naiv magyar – minden Mohácsi Jenő és Ady Endrék ellenére.”⁴⁹ Feltehetően itt, Bécsben írta – éppen Adyék ellenében – a „tüntetően” régebbi és „magyarabb” irodalmi beszédmódot idéző *Fastit* is.

De mégsem csupán ez a „magyarság-ellenesség” lehetett Kosztolányi baja Adyval. S ha „nyilvánvaló, hogy Ady előretörése Kosztolányit ettől [1905 nyara] kezdve, tehát lényegében már kezdettől idegesíti”,⁵⁰ akkor nem nehéz elképzelni, mit gondolhatott róla október után, hiszen a *Morituri* ugyanis nem az egyetlen Ady-szereplés az ekkor megjelent *Figyelőben*: Szini Gyula éppen itt, nem sokkal a *Fasti* mögött szolt először érdemben – sőt elragadtatottan – a költőről. A hamarosan megjelenő *Új versek* előzetes beharangozójában lobogó lelkesedéssel hirdette Adyt mint az új nemzedék vezető költőjét: „Várjuk tőle [ti. Adytól] a legújabb generációnak azt a dicsőségét, hogy nagyvilági szellemű, modern és mégis minden ízében, lélegzetében magyar költőt ad az új századnak. A Kiss József, az Ignotus, a Heltai Jenő generációja után ez a nemzedék meddő volna? Ady Endre heraklészi küzdelemre indul az új kötetével, és mi, barátai, csillogó szemmel kísérjük.”⁵¹

Szini ezzel azonban nemcsak azt állította, hogy Ady a legjobb fiatal költő, hanem azt is, hogy *nem valaki más*, mondjuk Kosztolányi. Ez Kosztolányinak, aki – levelezéséből tudható – erősen aspirált a legjobb költőnek járó elismerésre s a vele járó szerepkörre, nyilván erősen az önértétebe tiport. S mivel Ady elismertsége az idők folyamán nem csökkent, sőt nőtt és állandósult, majd a kultusz és kánon miatt még halálával sem múlt, egyértelmű lett, hogy ezt a szerepkört jó ideig senki más, így Kosztolányi sem töltheti be. Valami más kellett hát önértékelése védelmében kitalálni.

Ezt a sérelmet különös módon fordította visszájára: ha már nem őbenne ismerték fel a fiatal költőnemzedék legkiválóbb alkotóját, hát visszaemlékező írásaiban rendre azt sugallta, mintha ő fedezte volna fel Adyt!

Előbb csupán, közvetlenül Ady halála után, elismerte és leszögezte, hogy Ady halálával „egy nagy irodalomtörténeti korszak zárult be, melynek kezdetét 1905-re [!], a végét pedig 1919-re lehet tenni”,⁵² egy hónappal később – s ráadásul a *Nyugat* Ady-számában, tehát nagyon hangsúlyos helyen – azonban már mint ennek az (általa is deklaráltan) irodalomtörténeti nagyságnak közeli ismerőse tüntette fel magát: „Ady Endréről, a régiről, a huszonhét évesről írok, kit húszéves koromban ismertem meg. [...] Mire emlékezem? Vészi József és Kabos Ede lapjánál, a délután megjelenő *Budapesti Naplónál* reggelenként morcosan, idegesen leül egy íróasztalhoz, egy korsó sört hozat a szolgával, és glédába állítja maga elé a cigaretták rendjét. Megjelenésében van valami varázsos és rábeszélő. [...] Ismeretlenül is fölkelti a figyelmet. Ő a költő, az »új költő«. Szenvedélyek áradnak belőle, melyek rokonszenvenssé teszik mindenki szemében.” Itt is, de többször, több helyen is leírta, hogy jó néhány alkalommal együtt vacsoráztak, hogy ott volt a cikkek, versek születésénél, a nagyság közvetlen közelében, sőt egész életében végigkísérte: „Húszéves

⁴⁸ vö.: Kiss Ferenc: *A beérkezés küszöbén. Babits, Juhász és Kosztolányi ifjúkori barátsága*. Bp., 1962., ezen belül is kiváltképp: *Az első nagy próba: Ady fogadása* című fejezet (125–137.)

⁴⁹ KDL 85.

⁵⁰ Kiss Ferenc: *Im*.

⁵¹ Szini Gyula: *Ady Endre. Figyelő*, 1905. okt. 658.

⁵² Kosztolányi Dezső: *Ady Endréről. Jegyzetek, emlékek, gondolatok*. Figaro, 1919. febr. 5. In: *Egy ég alatt*, 205–209.

koromban találkoztam vele, mikor ő még huszonhét éves volt. Láttam [...] sörényesen és ifjan, majd a dicsőség emelkedőjén, [...] fényben és összetépvé, [...] végül csüggedten, a halála előtt, mikor [...] szája megnémult.”⁵³ Az, hogy valójában 1906 nyarán, tehát huszonegy évesen került a *Budapesti Napló*hoz, s így huszonegy évesen ismerte meg Adyt, most részletkérdés, a lényeg, hogy nagyon fiatalon. Az viszont korántsem mellékes, hogy a már idézett, Vészi Józsefről szóló cikkében úgy emlékezett vissza, hogy prózát írni is jóformán Adytól tanult: „Első nap, amikor leültem íróasztalomhoz, az öröm után elfogott a félelem. Bevallom, én addig iskolai dolgozataimon kívül még sohasem írtam prózát. A prózáírást általában megalázó dolognak tartottam. [...] Ennélfogva úgy segítettem magamon, ahogy tudtam. Cikkeim fontosabb részeit előbb versben írtam meg, aztán, hogy rajta ne kapjanak a turpisságon, leszereltem a ritmust, óvatosan áttettem prózára. De a környezet bátorított. Költők, regényírók és novellisták dolgoztak itt, Ady Endre” és még sokan mások... Viszont elég csak fellapozni Kosztolányi cikkgyűjteményeinek első kötetét, világosan látható belőle, hogy 1904–1906 között szinte teleírta prózával a *Bácskai Hírlapot*, valamint több írása is megjelent a *Szeged és Vidékében*.⁵⁴

A *Nyugat* Ady-számában azonban tovább is ment: nemcsak Ady közeli ismerőseként tüntette fel magát, de már arra is utalt, hogy az elsők között fedezte fel Ady nagyságát: „Ismeretségünk első másodpercétől láttam, hogy bámulatosan öntudatos és biztos. Ekkor még kevesen figyeltek a nevére. Ő azonban teljes tudatában volt a jelentőségének és a súlyának”,⁵⁵ máskor úgy emlékezett vissza: „Láttam a kezdet kezdetén, akkor még nem beszéltek róla”,⁵⁶ s még az 1929-ben megjelent nevezetes „trónfosztó” *Különvéleményében* is hangsúlyozta: „Amikor a *Vér és arany* megjelent, s Ady nevét még csak kevesen ismerték, két bírálatot írtam róla, fiatalon és lelkesen.”⁵⁷ Kosztolányi tehát sajátosan úgy interpretálta a múltat, hogy nem állított közben valótlan, csak éppen elhallgatott bizonyos információkat, s ezzel – bár alapvetően igazat írt – a saját jelentőségét hangsúlyozta. Így szólnak az Adyról írt cikkek is voltaképpen róla, Kosztolányiról. Visszaemlékezései sajátos valóságértelmezések – s így párhuzam vonható korábbi újságírói gyakorlatával. Az *Új Nemzedék* egy névtelen cikkének szerzőjeként Kosztolányit beazonosítva Lengyel András Kosztolányi módszeréről írja, hogy a cikk „voltaképpen egy sajátos átértelmező aktus”, s „az átértelmezésnek ez a kártékony, de a maga nemében bravúros rabulasztikája, mint újságíró-teljesítmény tagadhatatlanul jelentős – a valóságértelmezés monopolizálásáért vívott küzdelem tanítható példája.”⁵⁸

Más szempontból az is vitathatatlan jelentőségű, hogy Kosztolányit – bár csak egyszer – szintén közölte a *Figyelő*. Egy fővárosi lap, a költővé avatás fóruma. És ez határhó volt az induló költő önértékelésében (annál is inkább, mert a fővárosi lapokkal esett tapasztalatai eddig nem alakultak túl kedvezően: *A Hét* nem fogadta el Rilke-fordítását, az *Új Idők* nem közölte a *Bal latort*, a *Jövendő* nem tüntette fel nevét Baudelaire-fordítása alatt), s

⁵³ Kosztolányi Dezső: *Szavak (Egy Ady-ünnepély előtt)*. Nyugat, 1922. jún. 1. In: *Egy ég alatt*, 215–218.

⁵⁴ Lásd: Kosztolányi Dezső: *Álom és ólom*. Bp., 1969. Szerk.: Réz Pál.

⁵⁵ Kosztolányi Dezső: *A huszonhét éves költő*. Nyugat, 1919. márc. 1. In: *Egy ég alatt*, 209–213. – Kiemelés tőlem: B. T.

⁵⁶ Kosztolányi Dezső: *Szavak (Egy Ady-ünnepély előtt)* – Kiemelés tőlem: B. T.

⁵⁷ Kosztolányi Dezső: *Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Ady Endréről*. A Toll, 1929. júl. 14. In: *Egy ég alatt*, 220–239. – Kiemelés tőlem: B. T.; Kosztolányi Ady-képéről, s azon belül is a *Különvéleményről* lásd: Sztár Katalin: *Narratíva a lírában és líraiság a prózában. Poétikai szempontok az „Ady-revizió” értelmezéséhez*. In: *Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről (Újraolvasó)* Bp., 1998. 272–290. Szerk.: Kulcsár Szabó Ernő, Szegedy-Maszák Mihály.

⁵⁸ Lengyel András: *A „nagy viadal”. Egy Kosztolányi-cikk és tanulmányai*. Tiszatáj, 2006. szept. 41–46.

ez a megnövekedett önérzet lesz majd – az irodalmi ízlesek fokozatos távolodása mellett – a Négyesy-szemináriumon Babits Mihályból, Juhász Gyulából, Kosztolányi Dezsőből és Zalai Bélából álló baráti kör széthullásának oka. „Ismeretes, hogy már előbb milyen szereplési vágy emészti. A *Bácskai Hírlap*, a *Szeged és Vidéke*, a *Virágfakadás* alig győzi közölni írásait. Feltűnik az *Egyetemi Lapok*nál, a *Magyar Szemlénél*, a *Politikai Hetiszemlénél*, a *Tűznél*, szóval szinte minden számára megközelíthető fórumon jelentkezik.”⁵⁹ Még az *Új Idők* szerkesztőségétől kapott méltató, de mégiscsak elutasító válasszal is büszkélkedett Csáthnak 1904. november 17-én írott levelében – talán a rivalizálás jegyében: miként Csáthot az év elején Bródy Sándor, most őt dicsérte meg egy másik pesti lap –, később szó szerint idézett is belőle.⁶⁰ November 20-án Babitsot kérte – bár Csáthot is kérhette volna –, hogy vegye meg neki az *Új Idők* azon számát, „melyben a verseimről kritika jött”, holott már biztosan ismerte, és ugyanitt, a következő mondatban panaszkodott a *Jövendő* szócseréjére.⁶¹ A dicsekvő panaszkodás oka az irigykedéskeltő információközlés: két fővárosi lap is foglalkozik vele! Számára a jelenlét volt a fontos. Hogy milyen eljellel, szinte mellékes. Csak a neve forogjon, s váljon egyre ismertebbé. Fiatal költőként ez természetes. Egy évvel később pedig, amikor 1905 őszén visszairatkozott a pesti egyetemre, már „költőhöz méltó, látszólag céltalan életet él”. Viszont célját addigra elérte, mert „azok, akik a betű iránt érdeklődnek, kezdenek figyelni rá. *Megtanulják a nevét*. Már pénzt is kap írásért.”⁶² S nemcsak a nevét kezdték ekkor megismerni – jelentős részben éppen a *Figyelő*-beli közlésnek, s így voltaképpen Csáthnak és Osvátnak köszönhetően –, s a *Fasti* nemcsak az első jelentős fővárosi közlést jelentette számára, hanem első költő honoráriumát is ettől a laptól kapta. 1934-ben *Az első pénz* témájú körkérdésre ezt válaszolta: „Versért pénzt először 1905-ben kaptam, amikor a *Figyelő*, Osvát Ernő első folyóirata közölte *Karácsony* című versemet. Tíz koronát fizetett érte”,⁶³ s fél évvel később is *majdnem* ugyanazt mondta: „Az első tiszteletdíj, amit kaptam, a *Figyelőtől*, a *Nyugat* elődjétől, *Fenyő* Miksától jött. Tíz aranykorona volt.”⁶⁴ Hogy először miért Osvátot, másodszer miért Fenyőt (azaz *nem* Osvátot) nevezte meg, annak oka az volt, hogy a *Figyelő* gazdasági ügyeit – miképp később a *Nyugatot* is – Fenyő intézte.

Viszont érdemes hangsúlyozni: a *Figyelő*höz is úgy került, mint a többi laphoz, mely elutasította korábban: egy fórumot látott benne, amely ráadásul az értékformáló Csáth véleménye szerint „a legmagasabb nívón áll az irodalmi folyóiratok között”, Kosztolányinak ezért imponálhatott az itt megjelenés. Az is természetesnek tűnik, hogy az Adynak írott egyetlen ismert levelében, amelyben állítása szerint nem „egy megvert gimnazista romantikus és komikus pose-ával” akarja megköszönni a pofonokat, melyeket Adytól kapott a *Négy fal között* kötetről írott levágó kritikájában, a pofonok megköszönésén túl még azt is hozzátette: „Megköszönöm önnek azt a nemes egyszerűséget, amellyel bemutatott a magyar fórumon.”⁶⁵ A *Figyelő* tehát ekkor még nem volt annyira fontos számára – csak később, a visszaemlékezésben lett azzá.

⁵⁹ Kiss Ferenc: *A beérkezés küszöbén. Babits, Juhász és Kosztolányi ifjúkori barátsága*. Bp., 1962. 139.

⁶⁰ KDL 55. és 874., ill. 65.

⁶¹ KDL 59.

⁶² Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső*. Bp., 1990. 121. – Kiemelés tőlem: B. T.

⁶³ *Az első pénz* (Körkérdés), Színházi Élet, 1934. dec. 23–29. K.: Hafner Zoltán: „Hiányzik az áhitat...”. *Válogatás Kosztolányi Dezső nyilatkozataiból 1926–1936*. Üzenet, 2001. tavasz

⁶⁴ Pán Imre: *A vers és a csók*. Színházi Élet, 1935. április 21–27. K.: Hafner: Im.

⁶⁵ KDL 125.

Irodalmi nyilvánosságot kereső életében a fordulat végül 1907 végén jött el, amikor a *Budapesti Naplót* 1906-ban otthagya Vészi József örökébe lépett Kabos Ede is leköszönt a szerkesztői posztról: 1907. október 31-én Pályi Ede vette kézbe az irányítást, s ekkor többen – köztük Kosztolányi is – otthagya a lapot. Erről két levélben is beszámolt: „a B. N. megszűnt, s ezzel a modern magyar litteraturának jó időre befütyültek” – írta Gedő Simonnak 1907 végén, majd a Kun Józsefnek ugyanekkor írott levelében már új célját is megnevezte: „Újságul mindössze annyit írhatok, hogy a B. N.-től végleg megváltam, és most kizárólag hetilapoknak szándékozom dolgozni. A *Figyelő* megindul.”⁶⁶ Osvát ekkor került ismét Kosztolányi látókörébe, az itt említett *Figyelő* pedig nem más, mint a régi lap tervezett új folyama, mely később a *Nyugat* nevet kapta. (A *Nyugat* első tizenöt száma a folytonosságot hirdetve „A »Figyelő« új folyama” alcímmel jelent meg.) Helykereső levelével nem is vár sokáig: a *Nyugat* első száma 1908. január 1-jén jelent meg, Kosztolányi pedig 1908. január 4-én – látva az új lapot, s benne Kaffka Margitnak a *Négy fal között*ről írott dicsérő-feddő hangú kritikáját, kiváltképp annak megerősítő mondatait („Kelltet nekünk ez a poéta. Akármit mondjanak, ő is kellett – és a költészetnek e legmaibb alakulásában, a forrongás »jelen pillanatában« éppen ő kellett.”⁶⁷), máris küldött egy verset Osvátnak; a vers minden bizonnyal a *Boszorkányos este* volt, amely a *Nyugat* 1908. március 1-jei számában jelent meg. Mind a kritika, mind a közlés bizalommal tölthette el Kosztolányit, hiszen nem sokkal később, 1908 nyarán-őszén – egy korábbi mellé – újabb két verset küldött Osvátnak, s kérte: „szíveskedjenek ezeket az ott levő *Fehér temetés*hez csatolni. Vidékről érkeztem, s unokaöcsém csak most mondta, hogy azért késik a vers, mert önök egyszerre többet akarnak tőlem közölni. Sietve teszek eleget kívánságuknak. Eddig azt hittem, hogy félreértések vagy más okok miatt nem jelent meg a küldött vers. Fájt volna, hogy azok, akiket én igen szeretek, engemet nem szeretnek.”⁶⁸ A levélből kiolvasható, hogy a szerkesztői elvárás, miszerint több verset kérnek tőle, nem közvetlenül vele közölték, nem neki mondták vagy írták meg, hanem egy közvetítő útján üzenték meg neki, s ez a közvetítő éppen az unokaöcs, Csáth Géza volt, aki jóval hamarabb és biztosabb meggyőződéssel csatlakozott a modern szellemű laphoz: *Éjszakai esztétizálás* című cikke már az első számban jött. Kosztolányi ezután pedig már közéleti szervezőként is csatlakozott a modernnekhez: 1908 októberében arról számolt be Osvátnak, hogy az alakulófélben lévő Magyar Írók Egyesületébe mely felkért tagok vállalták a jelölést, s melyek nem.⁶⁹ Két hónap múlva, az év végén megjelent első cikke is a lapban (*Swinburne*, 1908. dec. 1.), majd ezt követően rendszeres szerzője (később főmunkatársa is) lett a *Nyugat*nak. A csatlakozás megtörtént – még ha Kosztolányi erről másképp is vélekedett.

Mégpedig Csáth közvetítésével. Mert a levél alapvetően cáfolja azt a téves megállapítást, mely szerint „a modern irodalom kibontakozását Csáth Géza nem követte oly szorosan és folyamatosan, mint a zene eseményeit. Benne élt a modernség áramban, de esztétikai, politikai ügyeiben főszerepet vállalni nem próbált.”⁷⁰ Annyira benne élt, hogy hamarabb felismerve a modernizmus jelentőségét, egyenesen ő irányította unokatestvéreinek kezdő lépéseit a (fővárosi) költővé válás útján. Nyilvánvaló, hogy ő hívta fel Bródy Sándor lapjára, a *Jövendőre* is Kosztolányi figyelmét, aki azonban csalódott Bródyban, s később megtagadta őt, sőt „apagyilkosságot” követett el, ebben az esetben szinte szó

⁶⁶ KDL 137., ill. 135.

⁶⁷ Frölichné Kaffka Margit: *Kosztolányi Dezső: Négy fal között*. NY., 1908. jan. 1. 45–46.

⁶⁸ KDL 158.

⁶⁹ KDL 160.

⁷⁰ Dér Zoltán: *Utószó*. In: Csáth Géza: *Ismeretlen házban II.*, 658.

szerint. (Később így követett el „apagyilkosságot” Kiss József, Vészi József, Antal József, Jászi Oszkár és Hatvány Lajos ellen.) A „Bródy-szál” elszakadása után Csáthnak újabb ötlete támadt: Kosztolányi keresse fel Osvát Ernőt. S amiképpen kettejük levelezésében ettől a pillanattól fogva teljesen hiányzik a *Jövendő*-ügy addigi oly sürgős elintézésének témája, úgy váltott Kosztolányi irányt: már a modern irodalomhoz keresett kapcsolatot (miközben, ne feledjük, nagyon élesen bírálta is azt), s az indulás és a helykeresés éveiben éppen hogy a nála tájékozottabb, naprakészebb ismeretekkel bíró unokaöccsére hallgatott. (Kivéve talán csak Ady értékelésében: Csáth már 1906-ban megírta róla, hogy abban az évben „az első esemény volt Ady Endre verskötete: az *Új versek*. Valóban újak. Sokan gyűlölik ezt a fiatal költőt. Magam is fél évig nevettem a rigmusait, de mióta benéztem a fiókjába, nagyon szeretem.”⁷¹)

A viszony persze később megfordult, s miképpen 1905 elején Csáth segített Kosztolányinak az érvényesülésben, az egyre inkább befutott Kosztolányi úgy segítette egyre hányattatottabb sorsú unokatestvérét: ő ajánlotta be a *Budapesti Napló*hoz, a *Héthez* és a *Világhoz* is, és Csáth Géza utolsó novellája, a *Dénes Imre* éppen a Kosztolányi szerkesztette *Esztenő* 1918. augusztusi számában jelent meg.

És Kosztolányi másokat is segített. Levelezésében számos példát találni, amikor kiadóknak – elsősorban a békéscsabai Tevannak és a gyomai Knernek – barátait ajánlotta (köztük Csáthot is, aki azonban nem élt a lehetőséggel), vagy folyóirat-szerkesztőkhöz küldte. Füst Milán visszaemlékezése szerint Osváthoz is éppen Kosztolányi irányította: „A félénk fiatalember elment tehát Kosztolányi Dezsőhöz, aki szintén azt mondta: – Hogyne! Nagyon is! Kapcsolódj csak bele a *Nyugat* alapításába. – Amire a félénk fiatalember azt gondolta magában: – Ez a Kosztolányi is meglehetősen verzátus ember lehet.”⁷² Füst gyakorlott, sokféle megfordult embernek tartotta Kosztolányit (visszaemlékezésébe későbbi tapasztalatait is belesűrítette), joggal, hiszen korábban éppen Kiss Józsefnél próbálkozott, arra hivatkozva, hogy „a főszerkesztő úr egyik kedvelt munkatársával, Kosztolányi Dezsővel megbeszélte a dolgot. Ő bátorította, hogy jöjjön fel ide, mert tetszett neki ez a kézirat, és hát szerény személye abban reménykedik, hogy talán a főszerkesztő úr magas tetszését is meg fogja nyerni.” De csúfos csalódással jött el onnan. Kosztolányi ajánlása ekkor még nem sokat számíthatott.

1905 márciusa és októbere közt Kosztolányi valóban vidéki költő és újságíró volt, a *Bácskai Hírlap* munkatársa. Nagy kiugrás lehetőségét látta *valamely* pesti lapban való megjelenésben, ezért sorra kereste őket fel: az *Új Időket*, a *Jövendőt*, a *Hétet*, a *Figyelőt* s a *Budapesti Naplót*. Húszéves volt ekkor, a visszaemlékezésekkor jóval idősebb. Talán tévedésből gondolt vissza másképp erre az időszakra? Korántsem. S ennek bizonyítéka maga a levélpapír, melyre 1905 kora tavaszán az ifjú Brenner József írta levelét, később pedig az idősebb Kosztolányi és a gyermek Ádám is: az első lap bal felső sarkában a már felnőtt Kosztolányi zöld tintás jegyzetei, az első lap alján pedig, az aláírás alatt a kis Ádám írásgyakorlatai, ahogy a nevet próbálja meg utánozva leírni: József, József, József... Így tehát elképzelhetetlen, hogy Kosztolányi ne emlékezett volna e levélre, mely bizonyítja, hogy nem emberi, hanem éppenséggel írói emlékezete volt csalóka. És mint láttuk, többször rosszul emlékezett.

⁷¹ Cs. G. [Csáth Géza]: *Friss könyvek*. Bácskai Hírlap, 1906. júl. 29. 9. In: *Rejtelmek labirintusában*, 98–101.

⁷² Füst Milán: *A Nyugat születése*. In: Uő.: *Emlékezések és tanulmányok*. 2. kiad. Bp., 1986. 18–56.

Hogy valójában miképp került közvetlenül Osváttal kapcsolatba, egyelőre nem tudjuk. Tény, hogy a *Fasti* 1905 márciusa és szeptembere között valahogy eljutott Osváthoz, feltehetően maga Kosztolányi küldte el, de sem ezt a *feltételezett* versküldő levelet, sem az *állítólagos*, a későbbi visszaemlékezést perdöntő bizonyítékkal igazoló Osvát-levelet nem ismerjük, amely – ha létezett egyáltalán – megsemmisült, elveszett, vagy lappang valahol.

A valóságalkításnak e módszerére, a leírt szavak igazságtartalmának ellentmondásaira s egymásnak feszülésére Márton László is felfigyelt Kosztolányi összegyűjtött leveleinek kapcsán. Márton a levelekből kiolvasható önellentmondásokat egy „általános” őszintétlenséggel magyarázza: „Az az állítás, amely szerint az írásos társadalmi érintkezéseiben K. D. legtöbbször alakoskodik, hogy társadalmi szerepek és nyelvi sémák mögé rejtőzik, amely rejtőzködés nem ritkán exhibicionizmusba (még hozzá őszintétlen exhibicionizmusba) csap át: ez az állítás nem volna valótlan, de félrevezető volna. Egyrészt azért volna félrevezető, mert meg- és elítélné a levelek íróját, holott a leveleknek mint írói és viselkedésbeli teljesítményeknek értékelésére, főleg pedig elemzésére volna szükség; másrészt nem vet számot azzal, hogy K. D. mondataiban a nyelvi impulzusok szinte mágikus önállósággal teremtik meg önmaguk valóságát, vagy legalábbis referencia-rendszerüket, s így erkölcsi megítélésük, még ha minősített komiszságokról vagy aljasságokról volna is szó (ilyenek is akadnak az ezernégyszáz levélben), nem vezet túl messzire.”⁷³ Márton értelmezése persze igaz másféle nyelvi megnyilatkozásokra is, a visszaemlékezésekre kiváltképp. A már valóban érett Kosztolányi 1933 januárjában maga is bevallotta ezt: „Olyan őszinteségre törekszem, amilyen egy embertől telik. Ezt a közvetlen őszinteséget csak ritkán engedhetem meg magamnak, mert az a másik őszinteség, a közvetett, a művészi, mely – hiába burkolt és álarcos – mégis az igazabb őszinteség, többnyire teljesen kielégített. Így alig is volt szükségem erre.”⁷⁴ Az igazságértelmezés újabb fricskát kapott.

⁷³ Márton László: *Színes tinták bölcsessége. Kosztolányi Dezső: Levelek – Naplók*. Holmi, 1997. szept. 1315–1327. In: *Uő.: Az áhítatos ember gép*. Pécs, 1999. 87–107.

⁷⁴ Kosztolányi Dezső: *Önmagamról*. Nyugat, 1933. jan. 1. In: *Egy ég alatt*, 584–590.